

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-301-2-1>

Побожій Сергій,

*кандидат мистецтвознавства, доцент
Сумського державного університету, заслужений діяч мистецтв України*

Платон Білецький як художник

Заслуги Платона Олександровича Білецького (1922–1998) як мистецтвознавця гідно поціновані державою, його праці стали класикою української науки про мистецтво. Студенти Київського державного художнього інституту запам'ятали його як лектора-ерудита, водночас вимогливого керівника курсових та дипломних робіт. Меншою мірою знали викладача і вченого як художника. Можливо, цьому заважало скептичне ставлення самого Платона Олександровича до власного досвіду як художника-живописця. Його оповіді про кар'єру в галузі малярства завжди набували іронічного, а інколи й жартівливого тону. Це відчув й автор цих рядків у бесідах з вченим під час написання дипломної роботи у КДХІ «Творчість П. О. Білецького» (ідея Юрія Белічка, керівник Гліб Юхимець), захищену в 1984 році. Скепсис П. Білецького якоюсь мірою вплинув на концепцію дипломної роботи, в якій найбільша увага була сконцентрована навколо мистецтвознавчої спадщини вченого. Але вже тоді стало очевидним, що Білецький-художник допомагав Білецькому-мистецтвознавцю у розкритті таких понять, як специфіка художнього образу, видові та жанрові особливості образотворчого мистецтва, технологія станкового та монументального живопису тощо. Ці та інші теми ґрунтовно висвітлені вченим у книзі «Мова образотворчих мистецтв» (1973). Про те, що заняття живописом залишило глибокий слід в житті, свідчать і спогади Платона Білецького під красномовною назвою «Як я став і перестав бути художником».

Естетичне виховання дітей у родині Білецьких передбачало знайомство з літературою по мистецтву, відвідування театру та художніх виставок. Знавцем театру був батько – літературознавець Олександр Іванович, мати – Марія Ростиславівна перекладала п'єси. У 13-річному віці піонер-відмінник, учень 5-го «Б» класу 82-ї школи Платон Білецький помістив у дитячому журналі відгук про спектакль «Фріц Бауер», який побачив у Харківському театрі юного глядача. Пробував і сам ставити п'єси, де був і режисером, і художником, і актором у головній ролі. Захоплення театром у подальшому мало продовження у навчанні на театрознавчому факультеті Ленінградського театрального інституту в Томську (1942–1943) і у виборі теми першої мистецтвознавчої праці: «Рембрандт і театр».

Коло мистецьких інтересів дітей у родині Білецьких розширювало знайомство та спілкування з художниками та мистецтвознавцями. Давнім

другом родини був Михайло Шаронов, який викладав у Харкові, а потім, у 1944 році, очолив Київський художній інститут. Поради під час вступу П. Білецького до Харківського художнього інституту надавав декан живописного факультету цього вишу Семен Прохоров – учень Іллі Рєпіна. Його добре знала Марія Ростиславівна, яка викладала в художньому училищі іноземні мови. Частим гостем був Євген Святський, малюнки якого Платон у той час вважав ідеалом. На формування майбутнього художника мали вплив викладачі Харківського художнього училища Сергій Бесєдін та Юрій Садиленко; Московському художньому інституті – Василь Почитайлов, у КДХІ – Олексій Шовкуненко, Костянтин Єлева. Мистецтво композиції засвоював на лекціях з історії мистецтва Михайла Алпатова, який на аркуші ватману прорисовував кістяк композиції твору: «Цей приклад був дуже наочний та дохідливий».

Запам'яталася методика оцінювання творів С. Бесєдіним: «Оцінював він студентські роботи не лише за п'ятибальною системою, а й розставляючи їх по порядку, від найкращої до гіршої, як це було прийнято свого часу в Імператорській академії мистецтв». Про Юрія Харлампійовича Садиленка П. Білецький згадував у спогадах: «Тримався /.../ ввічливо, говорив вишукано, рафіновано. Підійде, подивиться роботу і починає говорити: «Чи бачите, товаришу Білецький, я хотів би висловитись у тому сенсі, що...». Ось що я почув від П. Білецького про К. Єлеву під час нашої бесіди 2 грудня 1982 року: «Чудовий був педагог! У Москві я начебто отримував «добре» та «відмінно». А тут приходив на заняття, малюємо, а Єлева бере аркуш паперу і мовчки робить карикатуру на мій малюнок, а поряд – як правильно має бути зроблений малюнок». Складніше засвоювалися настанови Олексія Шовкуненка, який вважав, що завдання педагога полягало у тому, щоб «підпустити у студентську роботу срібла». Про зростаючу майстерність Білецького-студента КДХІ свідчить і показ за рік до закінчення інституту портрету артистки Л. Руденко (1947) на ІХ Українській художній виставці (1948).

Захисту дипломної роботи передувала зміна теми. У першому варіанті викладачів здивувала закінченість деталей в ескізі П. Білецького, на якому Йосип Броз Тіто та Микита Хрущов йдуть в оточенні військових. Звернемося до спогадів: «Задум моєї дипломної роботи – «Тіто і Хрущов» народився на Аскольдовій могилі: герої йдуть сходами у супроводі генералів у шинелях різних відтінків; фон – задніпровська далечінь». Але через критику югославського лідера довелося розроблювати іншу тему: «Портрет гвардії генерал-полковника А. А. Гречка» (1949). Саме під такою назвою картина експонувалася на Х Українській художній виставці того ж року. Позитивно оцінив випускню студентську роботу мистецтвознавець Леонід Владич, другий рецензент диплому. Насправді, було за що, адже митці у той час не наважувалися писати кінні портрети.

Невдача з вибором сюжету спіткала авторів колективного твору – О. Шовкуненка, П. Білецького та І. Резніка: «Святкування 70-річчя

Й. Сталіна» (1952). Величезний розмір полотна (359×590) не зміг компенсувати непереконаливість композиції у зображенні значної кількості осіб на театральній сцені. Поява твору співпала з критичним ставленням головного персонажа картини до своїх зображень у мистецьких творах. Тим не менше, картина була прийнята на XI виставку образотворчого мистецтва УРСР (1953). Це не зламало П. Білецького, про що свідчать твори портретного жанру, що з'являються в експозиціях: «Портрет М. В. Гоголя» (1952) на XI виставці образотворчого мистецтва УРСР (1953); «Портрет академіка Л. Яснопольського» (1953) і «Трагедія в Суботіві» (1954) на виставці образотворчого мистецтва, присвяченій 300-річчю Переяславської ради (1954). Отже, митець торував свій шлях у мистецтві виключно у жанрі портрету і тематичної картини.

У творах не пафосних («Портрет дружини з сином», 1953) художник демонструє майстерність, вміло komponуючи фігури у картинному просторі, надаючи зображеній сцені портретного та побутового змісту. Домашня сцена під пензлем митця набула сучасного трактування теми жінки з дитиною, життєвої правди та високого змісту. Художник зумів передати вроду дружини – Горислави Михайлівни, вибравши ракурс зображення голови у три чверті зі складним розворотом фігури. Ось як описує Платон Олександрович у спогадах першу зустріч, яка відбулася у гостях з майбутньою дружиною, «/.../ яка мені сподобалася тим, що захоплено говорила про живопис. А ще більше вразила мене своєю надзвичайною красою. Таких красунь я ніколи не зустрічав у житті. Навіть страшно було дивитися на неї, не вірилося, що така досконалість можлива в житті. Мадонна Рафаеля, Венера Джорджоне – ось на кого вона була схожа». Чистота образів у цьому творі мимоволі викликає асоціацію з «Мадонною з малюком та ангелами» ренесансного художника Філіппо Ліппі.

У «Портреті Юсуфа» (поч. 1960-х) було не тільки поставлено складне художнє завдання (поколінне зображення моделі), але й вибрано вдалу кольорову гаму, що набула певної змістовності. Розуміючи, які складнощі виникають при написанні портрета овальної форми, автор тим не менше звернувся до неї у двох портретах доньки Олени на початку та в середині 1950-х років.

Портретне зображення передбачало міцний малюнок, за допомогою якого будувалася форма голови. Це спостерігаємо в «Автопортреті» (кін. 1940-х), репродукція з якого прикрасила обкладинку збірника «Платонівських читань» (2018). Надзвичайно цікава інша робота, в якій художник зобразив себе у момент прикурення цигарки («Герцоговіні Флор»?). Справа у тім, що Платон Олександрович запаливав цигарку у притаманний йому спосіб, який саме й спробував візуалізувати в цьому автопортреті. Поставлене композиційне надзавдання блискуче вирішено. В портретних зображеннях усі знання та сили митця були «кинуті» на рисунок – основу форми, точна передача якої є запорукою схожості моделі. Усі персонажі на портретах упізнавані, колорит стриманий.

Натура ніби «диктувала» колористику, митець старанно виконував завдання. Слід зазначити, що Платон Олександрович доволі критично ставився до живописних достоїнств своїх творів. Коли я попросив дозволу зйомки на кольорову плівку деяких його робіт, отримав тактовну відмову. Прийшлося задовольнитися чорно-білими фото, які виконав мій однокурсник Л. Філь. Роздивляючись їх, зрозумів високу мистецьку якість творів, де завдяки світлотіньовому живопису передаються відтінки кольору. Не цурався Білецький-художник написання пейзажів («Старосілля під Києвом», 1955; «Київській двір на тлі дзвіниці Софії Київської», 1940-і). та натюрмортів («Букет бузку в синій вазі», 1940-і). Після призначення на посаду заступника директора з наукової роботи Київського музею західного та східного мистецтва (1950), а невдовзі – директора Літературно-меморіального будинку Т. Шевченка в Києві, художня практика Платона Олександровича Білецького поступилася місцем музейній роботі та мистецтвознавчій діяльності.

Творчість Білецького-художника була представлена на персональній виставці у виставковій залі Музею історії Києва, у листопаді 1992 р., з нагоди 70-річного ювілею митця і вченого. Моя промова на вернісажі цієї виставки викликала зворушливі для рядки, власноруч написані згодом Платоном Олександровичем на афіші: «Сергію Івановичу Побожю з глибокою вдячністю за добрі слова на мою адресу, висловлені на відкритті цієї виставки; хай цвіте наша дружба! 13.XI.1992». У 2010-х рр. на кафедрі техніки та реставрації творів образотворчого мистецтва НАОМА було відреставровано дев'ять картин П. Білецького із сімейного зібрання (педагоги-реставратори О. Вислободов і В. Люш), які по завершенні реставрації було показано на виставці в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури. Мистецькі твори Платона Олександровича Білецького зберігаються у Національному художньому музеї України, Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України, Музеї історії Києва.